

GE

WOON

uitgave van de landelijke vereniging centraal wonen

ANDERS

OCCUPY

2012
JAARGANG 35, NR. 113
LOSSE NUMMERS 3,50

SAMENHUIZEN in België DEEL II

COHOUSING CONFERENTIE in Zweden

IN MEMORIAM SASKIA POLDERVAART

'Gewoon Anders' is het blad van de Landelijke Vereniging Centraal Wonen (LVCW)

Postbus 19163, 3501 DD Utrecht
06-13015869
Internet: www.lvcw.nl
Mail: info@lvcw.nl

Prikbord: www.woongroep.net

Abonnementen
€ 10,- per jaar.

Aangesloten woongemeenschappen krijgen per 6 huishoudens 1 exemplaar van ieder nummer ter verspreiding onder de leden.

Opzegging voor 1 oktober.

Losse nummers € 3,50 excl. porto
Voor een proefnummer mail: info@lvcw.nl

Redactieadres
Oosterweg 2 c
1968 KN Heemskerk
Mail: heleentoet@xs4all.nl

Redactie
Anna Dijkhuis
Heleen Toet
Flip Krabbendam

Column
Esther van Gog

Foto voorpagina
Hoe later op de avond...

Auteursrechten
Overname van artikelen en illustraties is niet toegestaan zonder toestemming van de redactie.

Is er interessant nieuws uit je project, schrijf ons dan. Wie schrijft die blijft. Jij kan het ook.

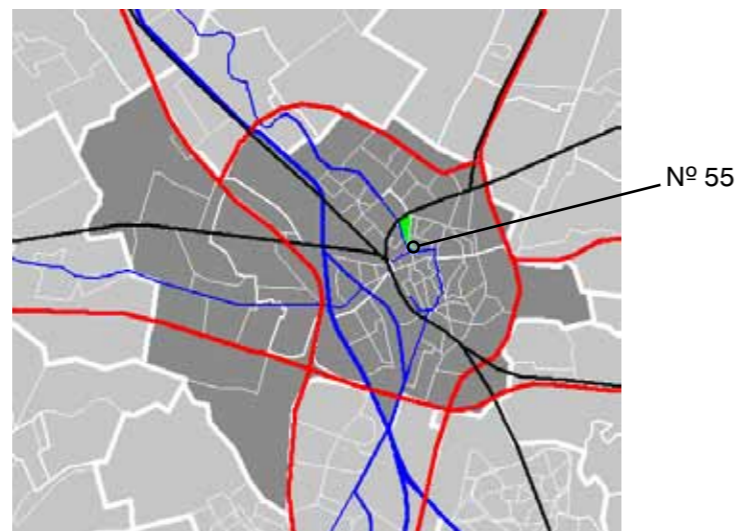
Druk en opmaak
Drukkerij Pasklaar
Sittard

Gezamenlijk secretariaat LVCW, LVGO en FGW

Sinds november 2011 hebben de LVCW, LVGO en FGW weer een gezamenlijk secretariaat. Na als LVCW en FGW een paar jaar een 'virtueel' verenigingsburo te hebben gehad (de LVGO had de afgelopen jaren een ruimte aan de Herengracht in Amsterdam), hebben we sinds kort een betaalbare werkplek aan de Lauwerecht in Utrecht.

Het gebouw is van Solidair, een vereniging van duurzame bedrijven en van enkele woongemeenschappen. In het pand hebben een enkele eenpersoons-bedrijven en de vereniging Solidair hun werkplek.

Er is een vergaderruimte, prima voor onze bestuursvergaderingen. Hier wordt ook dagelijks gezamenlijk geluncht met ieder die dag in het pand aan het werk is. Voor onze archieven is er genoeg ruimte.

De Lauwerecht is ongeveer twintig minuten lopen van Utrecht Centraal. Een mooie wandeling langs de Utrechtse grachten. Maar ook per bus is het goed bereikbaar.

Het secretariaat wordt bemenst door onze nieuwe secretariaatsmedewerkster Tienta Verlegh. Zij doet het secretariaatswerk voor zowel LVGO, de LVCW als de FGW. Ook hierin dus toenemende samenwerking!

Tienta woont sinds één jaar in het senioren project Woongroep Tuinwijk op tien minuten lopen van ons secretariaat. Erg handig voor haarzelf en voor ons. Van 1981 tot 1983 heeft zij in CW Klopwijk gewoond. Zij kent gemeenschappelijkwonen dus uit eigen ervaring, zowel in de meergeneratie- als de senioren vorm.

We zijn erg blij met haar.

Tienta is er elke dinsdag van 10 tot 16 uur en soms ook op andere dagen. Dinsdag is dus daarmee de dag waarop je de LVCW, LVGO en FGW telefonisch kunt bereiken.

Anne Kurvers, die het afgelopen jaar het secretariaatswerk voor de LVCW en FGW vanuit haar huis in Nijmegen deed - en dat niet in Utrecht kon komen doen - bedanken we hierbij voor de prettige manier waarop zij dat het afgelopen jaar heeft gedaan.

Peter Bakker

O C C U P Y

TOEN EN NU In 2011 werd Wall Street in New York bezet. Het is niet de eerste keer dat zoiets gebeurt. In 1968 bezetten demonstranten Wall Street in Chicago. Zij keerden zich tegen de oorlog in Vietnam, niet alleen omdat deze veel burgerslachtoffers eiste, maar ook omdat deze oorlog verbonden was met de verdediging van het kapitalisme, een maatschappijopvatting die zij veroordeelden omdat hierin het eigenbelang en het verwerven van luxe voorop stonden.

Deze demonstranten verkeerden echter in een geheel andere positie dan de occupy-ers van nu, zij waren nog maar net begonnen met het uitvinden van een andere manier van leven, waar men niet was gericht op eigenbelang en luxe, maar op gezamenlijkheid en het delen van ervaringen. Zij vormden een tegencultuur die uit zou monden in een grote variatie aan leefstijlen. In de gebouwde omgeving kon je deze ontwikkeling aflezen aan de uitvinding van woonerven en aan het ontstaan van collectieve woonvormen als centraal wonen.

De occupy-ers van nu staan sterker in hun schoenen omdat zij aan deze ontwikkelde leefstijlen kunnen refereren om te laten zien dat de kapitalistische maatschappijopvatting, die onder de nieuwe naam 'vrije markteconomie' is doorontwikkeld, opnieuw tot grote problemen heeft geleid. Hierbij worden ze gesterkt door het feit dat ook minder alternatieve leefstijlen in de problemen zijn gekomen. De crisis is er voor iedereen. De inkomensverschillen zijn de afgelopen dertig jaar alleen maar toegenomen en ook de huidige financiële crisis raakt iedereen.

Het is duidelijk dat de oude hypothese van Adam Smith, uit 1776, opnieuw is gefalsificeerd: er ontstaat geen evenwicht als iedereen opkomt voor zijn eigen belang. Er ontstaat een wereld van mondiale bedrijven waar niet alleen kleine gebruikers machteloos tegenover staan, maar ook regeringen. Het najagen van het eigenbelang dat deze bedrijven groot heeft gemaakt leidt er uiteindelijk toe dat zij uit gretigheid over hun eigen benen struikelen. En dan slepen zij iedereen mee in hun val. Om de gevolgen daarvan te beperken vragen ze dan op de koop toe of we ze nog eens wat geld willen toestoppen.

Twee affiches, respectievelijk uit 1968 en 2011

Daar is occupy dus tegen. Toch is er in de pers regelmatig sprake van onbegrip. Want 'tegen' zijn is makkelijk, maar waar zijn ze eigenlijk vóór, wat willen ze bereiken? Nu kan onbegrip verdacht zijn. Je kunt je tegenstander laten uitleggen wat hij bedoelt en wat hij wil, tot hij een ons weegt en het opgeeft. Dan hoeft er niets te veranderen. De vraag naar wat ze willen bereiken kan echter ook terecht zijn. De occupy-ers vormen immers een heel divers gezelschap, en hoe kunnen we zien waar ze heen willen?

Maar dat is nog niet te zeggen. De occupy-ers hebben een probleem dat in de zestiger nog niet bestond: toen leek er nog een alternatief samenlevingsmodel te zijn, namelijk het communisme. Dat is uiteindelijk niet levensvatbaar gebleken of beter gezegd onleefbaar. Ook dit model heeft zijn geloofwaardigheid verloren.

Waar kan de Occupy beweging zich nu op richten? Er is geen enkel geloofwaardig samenlevingsmodel meer over... of toch? De anarchistische manier waarop de occupy-ers in hun tentenkampen overleggen en besluiten nemen kan misschien een voorbeeld zijn. Het anarchisme staat nog fier overeind, behalve misschien voor diegenen die de verkeerde krant hebben gelezen waardoor zij deze term met chaos en bommengooien associëren. Nu oogt het anarchisme misschien wat ouderwets omdat het oorspronkelijk beschreven is in termen van agrarische gemeenschappen, maar in deze opvatting over de samenleving kunnen vele leefstijlen

in gezamenlijkheid beslissen over hun eigen situatie. De manier waarop hier besluiten worden genomen, namelijk 'bottom up', kan ook een impuls geven aan de huidige regeringen die weliswaar democratisch gekozen zijn, maar die intussen niets blijken te kunnen doen tegen de macht van de grote bedrijven en de banken. Sterker nog, soms nemen de topmannen van de financiële wereld een land gewoon over.

Zouden de ideeën van Occupy ook doorwerken in Centraal Wonen? In de tijd dat Centraal Wonen ontstond werden projecten gezien als een soort bruggenhoofden van waaruit de maatschappij steeds verder kon worden bevrijd van het eigenbelang en het streven naar luxe. Het idee van de gezamenlijkheid en het delen van ervaringen zou vanuit de privacy van het wonen op steeds hogere niveaus kunnen worden doorgevoerd. Dit revolutionaire elan ging in de loop van de tijd verloren. Het stond realisatie van projecten in de weg omdat woningbouwverenigingen zich hierdoor bedreigd voelden, en het schrok ook bewoners af die wat minder hemelbestormend waren. Zo werd Centraal Wonen in de loop van de tijd een woonvorm die 'Gewoon Anders' was.

Maar nu zijn er weer hemelbestormers, en zij belegeren nu de poorten van het kapitaal; de leefstijlen die ze vertegenwoordigen en de anarchistische manier waarop ze met elkaar besluiten nemen zou wel eens gevolgen kunnen hebben, voor hoe er wordt gedacht over eigenbelang en luxe, en voor de manier waarop

er in een democratie besluiten worden genomen. En wat zou dit kunnen betekenen voor Centraal Wonen? Zouden wij weer iets van ons revolutionaire elan terug krijgen?

FK

foto linker en rechter pagina:
Occupy in Londen
Harriet Ward
november 2011

OP & UIT ROEPEN!

Oproep van OCCUPY Rotterdam

Bent u ook zo kwaad?

Democratie is mislukt

Politieke leiders denken alleen maar aan zichzelf.

De prijzen stijgen, banen verdwijnen en de zorg neemt af.

Per 1 januari mogen tandartsen rekenen wat zij willen.

Dit is het recht van de sterkste, dankzij de democratie!

Maar nu komt de HELE WERELD in verzet, HOERA!!

Moeder aarde is van ons en wij gaan haar mooier maken.

DOE EN DENK MEE OVER ONZE TOEKOMST!!

JIJ hoort er ook bij!

Kom van je luie reet en doe mee!

Met liefde en bloemen, geen geweld!!!

We hebben weer een landelijk bureau!

Nu samen met de LVGO (ouderen) en onze koepel, de Federatie Gemeenschappelijk Wonen. En weer in Utrecht. Nu in het gebouw van de Vereniging Solidair, Lauwerecht 55. Zie verder elders in dit nummer.

Vrijstaat SWOMP vrijwillig ontruimd

SWOMP, de Slimme woonwagenbewoners op Mooie Plekjes, hebben hun locatie in de Pijp, in Amsterdam, vrijwillig ontruimd, omdat aan al hun eisen voldaan is! Er worden geen bomen gekapt, de geplande nieuwbouw (school) wordt niet groter dan het oude gebouw, de buurt krijgt inspraak bij de bouwplannen en grote bezwaren van de buurt kunnen een breekpunt vormen. Conclusie van de bezetters: actievoeren werkt, verzet is effectief. In Gewoon Anders nr. 109 hebben wij over hen geschreven: Guerilla Gardening in Amsterdam. Zie ook web swomp.worldpress.com.

IN MEMORIAM
Saskia Poldervaart

Saskia Poldervaart en gemeenschappelijk wonen, het heeft alles met elkaar te maken. Eind 1980 ontmoette ik Saskia voor het eerst aan de Landbouwuniversiteit in Wageningen. Daar kwamen mensen bij elkaar die zich op de een of andere manier met gemeenschappelijk wonen bezig hielden. Het is een breed begrip. Onder die kop vallen Centraal Wonen, woongroepen, woonwerkgemeenschappen, kraakpanden, maar ook duo-woningen, vriendengroepen en de in die tijd nog vrij nieuwe loot aan deze tak: woongroepen van ouderen. Historisch besef ontbreekt geenszins. Er is veel aandacht voor –utopische– woonwerkgemeenschappen van de negentiende eeuw, Saskia kon hier bevlogen over vertellen. Ook de beginperiode van de zgn. tweede communebeweging, met de Berlijnse Communes I en II, blijft een inspiratiebron en ‘leermoment’. De laatste keer dat ik Saskia hoorde vertellen over de communebewegingen was in 2009, als lid van een forum in Den Bosch. Zij sprak even geëngageerd als altijd.

De positie van de vrouw in de woongroep kreeg al vroeg de aandacht van Saskia en wordt beschreven in ‘Huishouden in de Woongroep’. Dit thema bleef haar als docent Vrouwenstudies aan de Universiteit van Amsterdam uiteraard bezig houden.

Ook internationaal was Saskia zeer actief. In 1998 werd aan de Universiteit van Amsterdam de VIe Conferentie van de International Communal Studies Association, de ICOSA, georganiseerd: Utopian Communities and Sustainability. Saskia was coördinator. Hier ontmoetten mensen uit allerlei landen en verschillende disciplines elkaar. Onder degenen die een workshop of een lezing gaven waren ook ervaringsdeskundigen. Daar behoorde zij overigens zelf ook toe. Uit het programma van de Conferentie blijkt dat het begrip communal housing breed werd geïnterpreteerd: de Kibboetz, (‘Volks’)Coöperaties, Cohousing projecten naar Scandinavische model, Co-ops, Self help (woon)groepen in ontwikkelingslanden, Etnische woongroepen (van Ouderen), er was ruimte voor een zeer gevarieerd aanbod.

De hierboven beschreven ontmoetingen geven maar een heel globaal beeld van de bijdrage die Saskia heeft geleverd aan de kennis over gemeenschappelijk wonen. En aan de uitwisseling van die kennis en ervaring. Deze kennis, ervaring en contacten leven voort in de huidige en nieuwe varianten van gemeenschappelijk wonen.

AD

Foto: met dank aan Jens van Tricht

C o h o u s i n g V i n d e r h o u t e

SAMENHUIZEN

De eerste excursiedag in België, de tweede helft van de middag, bezoeken we Cohousing Vinderhout. Een van de initiatiefnemers ontvangt ons op het bouwterrein. Met gepaste trots. Op professionele en zeer betrokken manier wijze licht hij de jonge geschiedenis en de basisprincipes van het project toe. Het gaat -ook- om een nieuw woonconcept: Vinderhout is ‘een manier van samen wonen, waarin burens elkaar kennen en mensen zich thuis voelen’.

Het project, dat nog in ontwikkeling is, bestaat uit zeventien privé woningen en een uitgebreid arsenaal aan gemeenschappelijk voorzieningen, voor een belangrijk deel opgenomen in het aan het centrale Plein gelegen gemeenschapshuis: het Paviljoen. In het Paviljoen komt een groot scala aan gemeenschappelijk voorzieningen en ruimte. Zoals bijvoorbeeld, naast de voor cohousing kenmerkende keuken met eetruimte en ontmoetingsruimte ook een aparte huiswerkruimte met wifi en lounge ruimte met uitzicht. Er is gekozen voor eco bewust wonen, dus met laag energie gebruik.

een manier van samen wonen, waarin burens elkaar kennen en mensen zich thuis voelen

De initiatiefgroep bestaat bij de start in 2006 uit twee koppels. Zij gaan op zoek naar kennis en ervaring van anderen met gemeenschappelijk wonen en bezoeken diverse projecten, ook in Nederland. Er wordt een lijst gemaakt van zgn. referentieprojecten en vervolgens schrijft de groep een wedstrijd uit. Een ontwerp bureau, Stramien, komt met een aanpak die aansluit bij de ideeën van de groep. Samen gaan zij verder werken. Terwijl het plan zich in samenspraak ontwikkelt moet de groep uitbreiding zoeken en mensen vinden ‘die elkaar –willen- kennen en zich thuis voelen bij elkaar’. Het is bijvoorbeeld de bedoeling om regelmatig met z’n allen te eten, vandaar de naam Cohousing. Zoals veruit de meeste gemeenschappelijk wonen projecten in België bestaat ook Vinderhout uit koopwoningen. Voordat er met de bouw kan worden gestart moet de bouwgrond worden aangekocht. Een spannende gebeurtenis; alle toekomstige bewoners van dat moment zijn aanwezig bij de notaris, waar het contract getekend wordt. En dan kan er met de bouw worden gestart. De groep gaat samen ‘op weekend’.

Het vinden en leren kennen van nieuwe mensen gaat onder meer via Facebook. Via een oproep kwamen zo’n honderd mensen op een informatiebijeenkomst af. Voor tachtig pro-

cent 'was het niks', voor de overige twintig procent 'eventueel'. Hoeveel van deze groep uiteindelijk blijven is sterk afhankelijk van de ontwikkelingen en besluiten die worden genomen. Ook dat verloopt voor een groot deel digitaal. Zo geven a.s. bewoners commentaar op tekeningen voor het project en op wat er besproken wordt tijdens (bouw)vergaderingen. Toen bijvoorbeeld werd besloten dat het om passief wonen zou gaan, vertrok een deel van de tot dan toe geïnteresseerde mensen. Dat hield onder meer verband met het bijbehorende kostenplaatje: 'Het was een soort harmonicabeweging met een doorlooptijd van een kleine zes jaar.

het vinden en leren kennen van nieuwe mensen gaat onder meer via facebook

Met hulp van deze ervaringen is een werkwijze opgesteld voor het vinden van passende medebewoners. Wie belangstelling heeft voor wonen in Vinderhoute begint als 'gast'. Het is een vrije kennismakingssituatie, met weinig rechten en plichten. Wil iemand serieus verder met het project dan wordt hij of zij 'kandidaat lid'. Deze kandidaat leden betalen een klein bedrag en hebben spreekrecht op vergaderingen. Wil je echt in zee gaan met de groep, dan ga je aanbetalen en mag je mee beslissen. Er is duidelijk goed nagedacht over

voetangels en klemmen bij een koopproject. Dat vereist een ander soort afspraak en een ander soort contract dan bij huurwoningen met gemeenschappelijke ruimte en voorzieningen. Als een lid uit het project wil stappen heeft hij of zij de plicht om zelf een nieuw lid te vinden. De verkoper mag in de praktijk zelf beslissen aan wie hij zijn woning en aandeel in de gemeenschappelijke voorzieningen verkoopt. Op papier is weigering door de leden van het project mogelijk, maar tot nu toe is dat niet aan de orde geweest: 'Het werkt goed, we snuffelen wel, maar dat is nooit gebeurd'. Er bestaat wel een vorm van 'in consensus goedkeuren' als het om fundamentele zaken gaat. Wij staan voor 'open communicatie en duurzame relaties, met als belangrijkste sanctie: elkaar aanspreken'.

Op dit moment bestaat de groep uit zeventien gezinnen, waarvan twee alleenstaanden en twee oudere koppels, in totaal drieëndertig volwassenen en drieëntwintig kinderen. De woningen zijn architectonisch verschillend en staan, geclusterd in diverse combinaties, verspreid over het terrein op verschillende afstanden van het (wel) centraal gelegen Plein met het Paviljoen. Eind 2011 hebben bewoners de eerste woningen betrokken en is het samen wonen 'met buren die elkaar kennen' gestart.

AD

zie ook: www.samenhuizen.be en www.vinderhoute.be

CULTUREN AAN DE BINNENKANT^{*)}

SOCIALE EN CULTURELE BINDINGEN

Het virtuele bureau van de LVCW ontving een bachelorscriptie sociologie over sociale en culturele bindingen. Het gaat daarin om Indische senioren. De auteur, Josine Engels, wil antwoord krijgen op de vraag: hebben Indische senioren bindingen die specifieke woon/zorgvoorzieningen wenselijk maken? Willen zij, bijvoorbeeld, liever met cultuurgelatenen samen ouder worden?

Dat geeft een 'link'. Bij Centraal Wonen gaat het immers -ook- over sociale bindingen. En mensen die centraal (willen) wonen kiezen als medebewoners weliswaar geen 'cultuurgelatenen' in die zin, maar wel liefst mensen die op het gebied van wonen enigszins gelijkgezind zijn. Wellicht werpt de scriptie meer licht op hoe sociale bindingen en culturele overeenkomsten werken, als het om wonen gaat.

GA 113 • "Sociale cohesie", staat er, "is het resultaat van sociale bindingen en sociale processen die zorgen voor groepproductie". In de roos. Dat is wat we willen, toch! In veel oude en nieuwere teksten over gemeenschappelijk wonen staat immers dat het bijdraagt aan sociale

cohesie. Dat is best belangrijk, want volgens verschillende maatschappelijk betrokken, al of niet professionele mensen gaat het daar niet goed mee.

Een groep bestaand uit mensen die op elkaar betrokken zijn en zich met elkaar verbonden voelen, zonder dat de openheid naar de buitenwereld in het gedrang komt is een Centraal Wonen ideaal. Maar zit er misschien, zoals zo vaak als het om idealen gaat, een adder onder het gras? In hechte groepen, staat in de scriptie, is vaak sprake van wantrouwen naar buiten en "naarmate de banden hechter zijn worden de grenzen harder". Dat is juist een nadeel voor de samenle-

een groep bestaand uit mensen die op elkaar betrokken zijn, zonder dat de openheid naar de buitenwereld in het gedrang komt is een Centraal Wonen ideaal

Bindingen ontstaan op verschillende manieren en om verschillende redenen. Belangrijk zijn: gemeenschappelijke interesses, gedeelde idealen, gemeenschappelijke (sub)cultuur, gedeeld verleden en familierelaties. De eerste twee zijn ook binnen Centraal Wonen cruciaal. Dat geldt tot op zekere hoogte ook voor gemeenschappelijke (sub)cultuur. Maar het zit wel een beetje ingewikkelder in

ving als geheel. Maar misschien wordt dit nadeel enigszins gecompenseerd als men gemeenschappelijk woont. Want "als er meer interactie is worden bindingen sterker" en daarmee neemt "de bereidheid iets voor elkaar te doen" toe. Voor senioren is dat een van de belangrijkste argumenten om gemeenschappelijk te willen wonen. **)

In meergeneratie projecten, zoals Centraal Wonen, speelt deze verwachting weliswaar geen hoofdrol, maar toch op z'n minst een belangrijke bijrol. Mensen die gemeenschappelijk wonen zijn tenminste goede buren voor elkaar en meestal meer dan dat.

elkaar: centraal woners willen immers met een dwarsdoorsnede van de lokale bevolking samen wonen in één project, zowel sociaal economisch als qua levensfase. En het is niet meer dan logisch dat projecten in een multicultureel gebied ook zelf multicultureel willen zijn. (Wat lang niet altijd gemakkelijk te realiseren is). De minimumeis die je aan (aspirant) bewoners van een Centraal Wonen pro-

ject kunt stellen is: een positieve houding t.o.v. gemeenschappelijkheid in het wonen. Dat houdt in dat je een stukje gemeenschappelijke verantwoordelijkheid wilt dragen voor gemeenschappelijke voorzieningen en wilt participeren in gezamenlijke activiteiten. (Daarom werken steeds meer projecten met zgn. intentie of commitment verklaringen.)

CULTURELE BAGAGE

Wat heeft dit te maken met wonen en zorgvoorzieningen voor Indische Senioren? In de scriptie wordt een stukje theorie van de Franse socioloog Bourdieu besproken. Hij onderscheidt drie soorten bagage waarover elk mens beschikt: culturele bagage (kennis, waarden, normen, verwachtingen, voorkeuren), economisch kapitaal (financiële situatie en mogelijkheden) en sociaal kapitaal (contacten, netwerk e.d.). Samen bepalen deze drie voor een groot deel iemands positie in de samenleving. Op je culturele bagage heb je als kind betrekkelijk weinig invloed. Je bent cultureel gevormd in het 'nest' en op de plek waar je werd geboren. In latere levensfasen kun je wel zelf kiezen voor bepaalde

groepen en een eigen netwerk vormen, maar de culturele bagage van je kindertijd werkt -op verschillende manieren- door. En nu zijn we terug bij de scriptie over Indische senioren. Deze culturele bagage gaat als je ouder wordt, als senior, een grotere rol spelen. Ouderen voelen zich het meest thuis bij mensen van dezelfde cultuur 'van oorsprong' en met overeenkomstige ervaringen en herinneringen. Veel senioren, in dit geval Indische- wonen graag in de buurt van mensen met wie zij "herinneringen kunnen delen" en die er soortgelijke omgangsvormen en gewoonten op nahouden. Het gaat over hoe je elkaar benadert, van wat voor eten en van welke muziek je houdt. Ervaren centraal woners weten dat samen dingen doen, bijvoorbeeld eten, gemakkelijker gaat als je er een beetje dezelfde eetgewoonten op na houdt. Dat gemeenschappelijke activiteiten beter van de grond komen als mensen hetzelfde soort dingen leuk en de moeite waard vinden.

Josine concludeert dat een groot deel van de Indische senioren voorkeur heeft voor "wonen met andere Indische Nederlanders" en liefst graag met medewerkers met 'Indische kennis'. Hier te-

kent zich een fundamenteel verschil met Centraal Wonen en met Gemeenschappelijk Wonen van Ouderen af. In het onderzoek gaat het om samen wonen met cultuurgelatenen, kleinschalig, dat wel, maar als variant binnen het reguliere woon/zorgaanbod. Het zijn voorzieningen vóór ouderen en niet, zoals de Landelijke Vereniging Gemeenschappelijk wonen van Ouderen (LVGO) en het Haagse Groepswonen Door Ouderen (GDO) voorstaan, dóór ouderen! Ouderen die zelf verantwoordelijk zijn voor het beheer en zelf de gemeenschappelijkheid organiseren.

Tenslotte een interessant weetje in dit verband: het wonen met gelijkgezinden in kleine huiselijke (woongroepachtige) situaties bevordert over het algemeen het welzijn en de fysieke gezondheid van ouderen. Zou dit ook voor andere leeftijdsgroepen opgaan?

AD

*) Twee culturen aan de binnenkant, een onderzoek naar sociale en culturele bindingen bij Indische senioren en de wenselijkheid van categoriale ouderenvoorzieningen, Josine Engels, tweede druk, Universiteit van Amsterdam, 2010
**) Gemeenschappelijk wonen op leeftijd, zorgposities en sociale netwerken van ouderen in woongemeenschappen, Harrie Jansen e.a., Federatie Gemeenschappelijk Wonen en Verwey-Jonker Instituut, 2008

Beste lezers,

Deze GewoonAnders zal uitkomen in het voorjaar. Mogelijk ligt er dan nog een klein laagje sneeuw en is het zo nu en dan rond het vriespunt. Het zou echter ook zo maar kunnen dat u buiten in het zonnetje geniet van het nieuwste nummer van uw lijfblad! Weliswaar met een jas aan maar uit de wind.... goed te doen!? Ik schrijf deze column met uitzicht op een winterwonderland. Feeëriek, 1.000 malen mooier dan de Droomvlucht van de Efteling. Koning Winter heeft het perfect geregeld dit jaar. Net voor het weekend begon het echt te winteren! Het treinverkeer volledig ontregeld. Mensen mopperend en onzeker of zij wel thuis zouden geraken. Op Marktplaats blijken de schaatsen niet aan te slepen en wie nog schaatsen wil laten slijpen mag rekenen op een flinke wachttijd. Schoolkinderen gillend van blijdschap om half 4 de school verlatend. Dat er toch nog een flinke sneeuwlaag is gevallen. Ze hadden er na een zeer warme (11 graden!) en natte kerst niet meer op gerekend. Snel naar zolder, de skipakken en slee gepakt en op naar het duin! Mijn zoon met 2 van zijn vrienden met een onverantwoord harde vaart van een duin met bulen scheurend, roept dat hij hoopt dat het een paar weken dit weer blijft! Thuisgekomen, lekker aan de warme chocolademelk, horen we dat er 865 km file staat. Pap is gelukkig al thuis merkt zoonlief op. Maar 1 van onze huisgenoten doet er 3 uur over om met de trein vanuit Amsterdam

naar huis te komen. Gewoonlijk heeft hij aan een half uur genoeg. De meningen zijn verdeeld over dit winterweer. Bij de burens zijn de leidingen van de stallen weer eens gesprongen en het water spuit eruit. De geiten en paarden hebben een extra dikke vacht. Was dat rond de kerst nog zweten geblazen... nu doen zij er hun voordeel mee. Zodra het zonnetje schijnt, en dat doet het gelukkig uitbundig, sjokken zij traag door de sneeuw of maken juist glubberige sprongen. El Sha en Saar, anders zo mooi wit, lijken opeens gelig te kleuren in dit witte paradijs. Natuurlijk wordt het nieuws geheel gevuld met het wel of niet doorgaan van de Elfstedentocht. Altijd weer spannend. Minimaal 15 cm dik moet het ijs overal zijn om de mensenmassa te kunnen dragen. Zal het dit jaar weer eens lukken? De hele week wordt nog flinke vorst voorspelt dus wie weet? U! U weet het als u deze column leest. Hopelijk bent u de winter goed doorgekomen en is uw centraal wonen project zich aan het opmaken voor een nieuw voorjaar en de naderende zomer. Bij ons hangt alweer een briefje wie welke groente wil gaan verbouwen komend jaar in verband met de aanschaf van nieuwe zaden. Niemand heeft nog gereageerd. Eerst nog even lekker van de sneeuw en het ijs genieten. Komt tijd ... komt zaad!

*Hartelijke groet,
Esther*

COHOUSING

c o n f e r e n t i e i n S t o c k h o l m

Van 3 tot 10 mei 2010 was ik in Stockholm voor de daar georganiseerde internationale conferentie over cohousing, centraal wonen dus.

Naar Stockholm werd het vliegen, omdat het alternatief, de trein, drie keer zo duur was. Ik vloog samen met Dorit Fromm, die ik in 2009 in Seattle had ontmoet. Zij was ook op weg naar de conferentie Stockholm. Dorit schrijft regelmatig over gemeenschappelijk wonen. Zoals het boek 'Collaborative Communities' met daarin een hoofdstuk over centraal wonen in Nederland. Tijdens de vlucht hoorde ze me uit over de huidige gemeenschappelijk wonen situatie in Nederland.

Het zou mijn eerste bezoek aan Zweden worden. Vanaf het vliegveld dicht bij Nyköping is het anderhalve uur met de

bus naar Stockholm. Een Nederlandse Zweed naast me vertelde me uitgebreid over geschiedenis en politiek. En weetjes zoals de oorsprong van de roodbruine kleur van vrijwel alle huizen op het platte land: een soort menie die vroeger uit erts-afval werd gemaakt. Een prima bescherming voor de veelal houten Zweedse huizen. Het was een prettige rit door het mooie golvende landschap. Akkers en weiden, bossen en rotsen, hier en daar een boerderij en dorp - en inderdaad veel roodbruin.

Om acht uur 's avonds kwam ik aan bij het huis van de organisator van de con-

ferentie, Dick Urban Vestbro: "Ben je er nu al?" Hij had me uitgenodigd om tijdens de conferentie in de logeerkamer van zijn cohousing project Kollektivhuset Tullstugan overnachten, maar hij had me een dag later verwacht, op de dag dat de conferentie begon. Maar geen probleem, hij belde een vriend, die twee blokken verder woont. Bij deze vriend kon ik de eerste twee nachten slapen. Hij gaf me zelfs zijn huissleutel, terwijl hij niet meer dan mijn naam wist: geweldig. Doordat ik er een dag eerder was (Ryan-Air vliegt niet elke dag op Zweden), kon ik mijn favoriete bezigheid op plekken waar ik nooit geweest ben, uren lang rondlopen, uitvoeren.

Stockholm beviel me: veel water en lucht - Stockholm ligt op eilanden en schiereilanden. Dat water, samen met de vaak rotsige heuvels, maakt het een heel open stad.

De conferentie begon met een diner

in gemeenschappelijk ruimte van Kollektivhuset Tullstugan met de cohousing 'leaders'. Oftewel mensen als ik, die een landelijke vereniging vertegenwoordigen en/of veel studie naar cohousing hebben gedaan of als architect projecten hebben ontworpen. Eten en uitwisseling.

Er ontstond een korte discussie of centraal wonen wel cohousing mag worden genoemd. In Nederland eten doorgaans niet zo veel samen als men doorgaans in Denemarken, Zweden of de VS doet. Vier tot vijf keer per week, tegen doorgaans één keer in de week of minder in Nederland. Maar slechts weinigen hadden behoefte aan een nog fijnmaziger onderscheid, laat staan een nieuw soort overkoepelende benaming. Over de term 'collaborative housing', welke soms als algemenere term gebruikt, breek ik mijn tong.

We vormden enkele werkgroepen om na afloop van de conferentie met enkele onderwerpen aan de slag te gaan.

Een werkgroep gaat uitzoeken of er meer onderzoek gedaan kan worden naar voor cohousing belangrijke onderwerpen. Onderwerpen die o.a. bruikbaar zijn om overheden en woningbouwers te overtuigen.

Onderzoeken als: Hebben kinderen er voordeel bij - zowel als kind, als later als volwassene - om in een woongemeenschap op te groeien. We denken het allemaal wel, maar kan dat wetenschappelijk worden aangetoond?

Of: blijven ouderen langer gezond en actief, zowel geestelijk als lichamelijk, als ze in een woongemeenschap wonen?

Mijn aanbod was het opzetten van een webpagina met een overzicht van al gedane onderzoeken op het gebied van gemeenschappelijkwonen. Een verbindingspagina naar lijsten van onderzoek-publicaties die bij de verschillende nationale cohousing organisaties op de websites hebben staan.

De volgende dag hebben we als conferentie-deelnemers met de twee bus- sen vijf cohousing projecten in en rond

Stockholm bezocht. Dat waren zowel alle leeftijden-projecten als 50+ (ik mocht geen 'senioren' zeggen) projecten: Tre Portar, Fullersta Backar, Sjöfarten, Färdknäppen en Södra Station.

Al deze projecten hebben grote zit- of eetruimtes. Met keukens een restaurant waardig. Zoals gezegd: men eet er veel vaker samen dan in de centraal wonen projecten in Nederland. Sommige projecten hadden het zo geregeld dat je je niet voor het mee-eten hoeft aan te melden. Uit ervaring wist men het gemiddelde aantal eters. Wat er over is gaat in de vriezer: voor de keren dat er het aantal eters groter dan waar voor gekookt is blijkt te zijn.

Je kookt eens in de zes weken. Een klein groepje bedenkt de maaltijden voor de komende tijd. Zij koken niet. Degenen die roulerend de inkopen doen koken ook niet.

Alle Zweedse cohousing gemeenschappen die ik heb gezien zijn in de vorm een flat. Wel wat merkwaardig in een land met zoveel ruimte. Verder zowel huur als koop. Ook in Zweden kent men woningbouw-corporaties en sociale woningbouw.

De volgende twee dagen was de echte conferentie, met lezingen 's morgens en 's middags workshops. Ik ben niet zo gek op de hele morgen luisteren, zeker niet als het niet in mijn eigen taal is en soms ook moeilijk te verstaan (de voertaal was engels). Wat er verteld werd was evenwel vaak erg interessant.

Zo lichte Dick Urban Vestbro de geschiedenis van utopische gemeenschappen door. Hij deed daar een studie. Er is soms wel en soms geen verwantschap met wat er nu is. Sommige latere gemeenschappen hebben geleerd van eerdere experimenten, soms ook werd iets vergelijkbaars opnieuw uitgevonden. Er zijn in de loop van de eeuwen vele idealistische woongemeenschappen geweest. Zowel in Europa als in Noord-Amerika. In de dertiger jaren ontstond collective housing in Zweden. Deze woongemeenschappen zijn vooral opgezet uit organisatorische en efficiëntie motieven. Als elk gezin apart kookt is dat in tijd en ruimte inefficiënt. Deze woningen hadden dan ook geen eigen keukens. Van de centrale keukens, waar vaste mensen werkten, liep een kleine lift langs elke woning. Dit heeft gefunctioneerd tot in de jaren vijftig of zestig. Ik begreep niet dat er veel verband is met de gemeenschappelijk wonen beweging die een of twee decennia later in het westen ontstond.

Architect Chuck Durrett (VS) beweerde in zijn lezing dat je een cohousing project veel sneller van de grond krijgt (tweënhalf jaar, in plaats van een jaar of zes, zeven) als de initiatiefgroep met een kant en klaar (bouw)plan op gemeente

en woningbouwers afstapt. Het praat makkelijker als je al precies kunt laten zien wat je wilt. En het verleidt gemeenten en bouwers ook minder om allerlei wijzigingen op het plan door te drukken. Hoe dit ontwerp wordt bekostigd vertelde hij er niet bij. Van te voren een volledig bouw-ontwerp vooruitbetalen zie ik de meeste initiatiefgroepen in Nederland nog niet doen.

's Middags waren er workshops rond gemeenschappelijk wonen thema's. Zelf heb ik de workshop 'Self-administration in cohousing projects' voorgezeten. Elf mensen uit zes of zeven verschillende landen namen deel. We hebben het over de verschillen in eigendom en beheer in de verschillende landen gehad. Over hoe nieuwe medebewoners te kiezen (niet in elk land ben je vrij om te kiezen). En over manieren van besluitvorming, waarbij we het vooral over consensus besluitvorming hebben gehad.

Hoewel ik besluitvorming altijd interessant vind, vond ik de workshop waar ik de tweede middag aan deelnam interessanter: 'Children and youth in cohousing'. Mede vanwege belangwekkende dingen die een dertigjarige Oostenrijkse te zeggen had. Zij opgegroeid in een woongemeenschap en keerde daar na tien jaar - met zoontje - terug.

"De kinderen waar ik mee ben opgegroeid voelen als familie", zei ze. Dit hoor ik ook van mensen die in CW Lismortel (waar ik woon) zijn opgegroeid.

Met de meesten had ze nog steeds contact. En als iemand in moeilijkheden zit helpen ze elkaar.

Op de vraag of ze verschil zag tussen haarzelf en mensen van haar leeftijd, die zonder deze jeugd-ervaring in de gemeenschap zijn komen wonen, antwoordde ze: "als ik met iemand een conflict of verschil van mening heb, verplaats ik me al snel in hoe het voor de ander is en kan het zo van meer kanten zien. Dat zie ik minder bij degene die zonder woongemeenschap-ervaringen in mijn woongemeenschap zijn komen wonen."

Opmerkelijk: ze zag niets in aparte ruimtes voor jongeren, zoals een aantal centraal wonen projecten in Nederland

hebben. "Toen we als jongeren een kelder voor onszelf hadden, werd het daar een vieze troep. We zaten daar sowieso niet graag. Beter is het om 'interesse' ruimtes te creëren, zoals een muziekruimte waar zowel volwassenen als kinderen voor hun gezamenlijke interesse naar toe komen."

In haar jeugd zijn de jongeren eens met een gezamenlijk geformuleerd voorstel naar de vergadering van de volwassenen gekomen.

Kinderen zijn van nature gemeenschapsmensen beaamd verschillende workshop deelnemers. Ook een andere vrouw kende dit gemeenschapsgevoel van huis uit. Ze is opgegroeid in een groot-familie in West-Afrika.

De conferentie werd afgesloten met een gezamenlijk diner

ondersteund door muziek.

Het voornemen is om regelmatig, om de paar jaar, een dergelijke conferentie te houden. Samenhuizen, onze Belgische zuster-organisatie, wil het een van komende jaren organiseren.

De verslagen van de lezingen en workshops zijn gebundeld in het boekje 'Living Together - Cohousing Ideas and Realities Around the World' (zie de LVCW website voor bestelinformatie) of op de website van de conferentie: <http://cohousing2010.se/eng/>

Peter Bakker

Geld van de massa: crowd funding

Een manier om aan geld te komen voor nieuwe initiatieven. Het principe van crowd funding is dat een initiatief geld krijgt of leent van een grote groep mensen. Het is iets nieuws en komt natuurlijk uit Amerika. Een Nederlandse stichting, The PEAS Foundation – wil een professor in Wageningen aan het werk zetten om een plantaardige vleesvervanger uit te vinden die nauwelijks nog van vlees te onderscheiden is. Op de website Nieuwspost presenteren journalisten zich met de verhalen die zij zouden kunnen gaan maken. Ieder die er iets in ziet kan een financiële bijdrage leveren en als er genoeg geld binnen is, wordt het verhaal gemaakt.

Ondernemers in Nederland kunnen terecht bij Crowdfunder. Het hoogste bedrag dat is ingezameld is € 65.000,- geweest, door 171 mensen, voor een bedrijfsverzamelgebouw waar creatieve ondernemers zich kunnen ontwikkelen en elkaar kunnen ontmoeten. In 2015 zullen ze hun geld terugkrijgen.

Via het Ideale Kompas kunnen nieuwe initiatieven zich bekendmaken, maar ook ondersteuning en advies krijgen. (ZOZ 106)

Mag ik Mies, dan krijg jij Rem

Is een (soort Triviant) spel over moderne architectuur, het Modern Architecture Game van het Amsterdamse architectenbureau Next. Alle vragen gaan over architectuur, met kleine uitstapjes naar design. Het spel is een afspiegeling van de belangrijkste architecten, gebouwen en stromingen in de westerse architectuur vanaf de helft van de 20ste eeuw. Het geeft veel spelplezier en je steekt er ook nog wat van op. Kost € 49,50 bij: nextarchitects.nl. (VK 13-1-2012)

Kraakverbod is strijdig met mensenrechten

Strafrechtelijke ontruiming van kraakpanden is in strijd met mensenrechten, zo luidt de uitspraak van de Hoge Raad. Ontruiming vindt de Raad een van de grootste inbreuken op het huisrecht. De Stichting 138a, een kennis- en expertisecentrum rond de kraak- en leegstandswet dat krakers adviseert en ondersteunt, maakte het vonnis bekend. (ZOZ 107)

WG-terrein Amsterdam

Bij de woonvereniging WG-terrein komen af en toe woningen vrij, zowel in woongroepen als op woongangen. Wil je met anderen wonen, je inzetten voor en meewerken aan dit groene project, dan kun je je aanmelden als kandidaat op www.wg-terrein.nl. Doelstelling van het project is woonruimte bieden aan minder draagkrachtige personen/organisaties. (ZOZ 107)

Centraal Wonen De Banier in Rotterdam

In de Leut, het projectblad van de Banier, kijken ze in 'uit de oude doos' terug naar 25 jaar geleden, zoals:

- Kaartfanaten kwamen bijeen om te Kerstklaverjassen.
- Op tweede kerstdag stond een gezamenlijke wandeling op het programma.
- Anneke Aalbers schreef een artikel over de straten in onze wijk in de 14de eeuw.
- Toen waren de feestdagen nog heel gewoon: op kerstavond van 1986 werd gezongen, op tweede kerstdag gewandeld en met oud en nieuw deden we spelletjes.
- Op het VaarWelkom in februari werden mensen welkom geheten die allen reeds lang CW verlaten hebben.
- Brugklasser Patricia schrijft een opstel over CW.

Leuk idee om over te nemen, vooral voor groepen die al lang bestaan.

Plannen voor nieuwe ecowijk in Hilversum

Aan de rand van Hilversum-Oost verrijst in 2014 een wijk met 630 woningen, tussen het Laarder Wasmere en Anna's Hoeve. De wijk zal een zeer groen en open karakter krijgen en via groene 'aders' open verbindingen hebben met de omliggende natuur. Autoluw, natuurlijke bouwmaterialen, maar er komen ook appartement-gebouwen met huur- en koopwoningen.

Nieuwe leden kunnen zich opgeven: www.duurzaamwonenannashoeve.nl.

Cohousing

Een film over woongemeenschappen in België is 'Cohousing van droom naar realiteit'. Bewoners van verschillende projecten praten over hun persoonlijke motivatie en tijdsinvestering, de totstandkoming van een nieuw project, de keuze voor huur, koop of coöperatief eigendom, werving en selectie van bewoners, locatiekeuze en ecologische aspecten, financiering en budgetbewaking, privacy en het gebruik van gezamenlijke ruimten, kinderen en over groeps- en besluitvormingsprocessen. Bij de film hoort ook een brochure over deze onderwerpen. Projecten die aan het woord komen zijn La Grande Cense, in opbouw in Clabecq, Vinderhoute in Gent en Cohousings in Gent en Mechelen. De dvd (35 min.) kost € 5,-, de brochure van 35 pagina's € 3,-. Bestellen bij:

www.samenhuizen.be en www.vibe.be.

Stad Europa

Ander e-mailadres voor het bestellen van het boekje 'Stad Europa'

Bij de bespreking van het boekje 'Stad Europa' in de vorige GA is per ongeluk een verkeerd e-mailadres vermeld. Wie het boekje wil bestellen (voor 15 euro) kan mailen naar:

jeffvandenbergh@gmail.com

Bouw een samenleving

Blij verrast was ik, toen ik op internet de tekst 'How to build community' vond. Die tekst is een goede wegwijzer naar een wereld met aardiger mensen. En ik ben duidelijk niet de enige die het een mooie tekst vindt, want hij is op vele websites gekopieerd en ook verkrijgbaar als ansichtkaart en als poster. De tekst werd gemaakt door de Amerikaanse kunstenaar, bioboer en activiste Karen Kerney. Zij is een van de oprichters van de Syracuse Cultural Workers, die zich sinds 1982 inzet voor vrede, feminisme, duurzaamheid, gerechtigheid en bevrijding.

Hieronder de vertaling van de tekst. Iedereen had het zelf kunnen bedenken, maar soms vergeet je het even.

Nu alleen nog doen.

Web: syracuseculturalworkers.com/karen-kerney

(Dick Verheul)

HT

ZOZ - 105 - september/oktober 2011

25

VERENIGINGSBUREAU LVCW

Bezoekadres:
Lauwerecht 55, Utrecht
Postadres:
Postbus 19163, 3501 DD Utrecht
Telefoon: 06-13015869
Bank: 2015796
Internet: www.lvcw.nl
Mail: info@lvcw.nl
Uitwisseling via: discussie@lvcw.nl

LIDMAATSCHAP

LVCW lidmaatschap voor *woongemeenschappen*: € 5,- per huishouden per jaar.

Voor *initiatiefgroepen* is het € 2,50 per huishouden per jaar (met een minimum van € 13,- per jaar).

Lid-woongemeenschappen krijgen 1 'Gewoon Anders' per 6 huishoudens.

Individueel LVCW lidmaatschap (inclusief 'Gewoon Anders' abonnement): € 13,- per jaar.

PRIKBORD

Voor woongemeenschap die nieuwe bewoners zoeken en voor mensen die een woongemeenschap zoeken is er de gratis site: www.woongroep.net

BESTUUR

Voorzitter
Peter Bakker, Eindhoven
Secretaris
Hanneke Verdonk, Purmerend
Penningmeester
Gerard Koning, Groningen
Kandidaat bestuurslid
Riana Schoenmakers, Ede

SECRETARIAAT

Tienta Verlegh

ALGEMENE INFORMATIE

Kijk voor adressen van aangesloten woongemeenschappen, consultants, verwante (ook buitenlandse) organisaties, de digitale 'Gewoon Anders', het loggeernetwerk, studiemateriaal en allerlei actuele informatie over gemeenschappelijk wonen op: www.lvcw.nl

Op www.gemeenschappelijkwonen.nl ook adressen van andere woongemeenschappen en uitgebreide informatie voor nieuwe initiatiefgroepen en voor bestaande woongemeenschappen.

De Snelle Drukkerij Pasklaar

Voor Verantwoord
Drukkerwerk

Kijk op onze site
www.drukkerijPasklaar.nl

Landelijke Vereniging Centraal Wonen
Postbus 19163
3501 DD Utrecht
Tel. 06-13015869

GEWOON ANDERS

UITGAVE VAN DE LANDELIJKE VERENIGING CENTRAAL WONEN

INHOUD:

COLOFON.....	2
NUMMER 100 VAN GEWOON- ANDERS, maar dan anders.....	2
SAMEN STA JE STERKER.....	4
MEDIATION HERSTELT.....	5
EEN VRIJBUICHT OP LIBURG.....	6
LANDELIJK EN IDEALISTISCH PROJECT IN HEEMSKERK.....	8
DE TOEKOMST is aan betaalbaar gemeenschappelijk.....	11
GEWENSCHAPPELIJK WONEN OP LEEFTIJD.....	12
FIETSENHOK.....	13
AL 100!.....	14
EEN MAATSCHAP IS BETER DAN EEN ESCHPITJE.....	15
NUMMER 100, 30 JAAR.....	16
SAMENLEVEN KUN JE ALLEEN.....	17
LICHTE RELATIES.....	18
DOELSTELLINGEN LVCW.....	19

GEWOON ANDERS

UITGAVE VAN DE LANDELIJKE VERENIGING CENTRAAL WONEN

COLOFON.....	2
COMMUNICATIE EN COMMIT- MENT IN CENTRAAL WONEN.....	2
GROEPWONEN HEEFT DE TOEKOMST.....	3
OPENING HERINGERICHTE TUIN DE REGENBOOG.....	4
OPEN DAG.....	4
OPROEPEN EN UITROEPEEN.....	6

GEWOON ANDERS

uitgave van de landelijke vereniging centraal wonen

OCCUPY

SAMENHUIZEN
in België DEEL II

COHOUSING CONFERENTIE
in Zweden

IN MEMORIAM SASKIA POLDERVAART

2012
JAARGANG 35, NR. 113
LOSSE NUMMERS 3,50

NIEUW
LVCW
secretariaat

Informeer vrijblijvend naar
de mogelijkheden.

www.drukkerijpasklaar.nl
info@drukkerijpasklaar.nl